

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۹
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۸/۲۶
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۹
تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۷/۱۹
صص: ۱۵۶-۱۳۳

شابا چاپی: ۲۶۴۵-۴۹۵۵
الکترونیکی: ۲۶۴۵-۵۲۶۹

شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای سیاست‌های خانواده در ایران

هادی خان محمدی^۱ | حسین اصلی پور^۲ | معصومه یغمائیان^۳ | محبوبه عسکری باقرآبادی^۴

چکیده

استحکام خانواده از مهم‌ترین عوامل استحکام جامعه است. از این رو محققان و سیاستگذاران اجتماعی همواره به خانواده به عنوان یکی از مهم‌ترین محورهای سیاستی ملی توجه ویژه‌ای داشته‌اند. هدف اصلی پژوهش، شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای سیاست‌های کلی خانواده در ایران بود. پژوهش حاضر یک مطالعه کیفی است که با روش تحلیل مضمون انجام شده است. جامعه پژوهش شامل اساتید دانشگاهی، خطمشی پژوهان و سیاستگذاران آگاه در حوزه مورد بررسی است که از میان آنها از تعداد ۱۵ نفر با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند) انتخاب گردید و ابزار پژوهش؛ مصاحبه نیمه ساختار یافته است. داده‌های این پژوهش با استفاده از روش تحلیل مضمون مورد تحلیل قرار گرفت که در نهایت ۲۰۲ کد پایه احصا شده و در قالب ۹ مضمون فراگیر و ۲۴ مضمون سازمان‌دهنده دسته‌بندی شدند. مضمون‌های استخراج شده شامل: ابزار خطمشی (مطلوبیت و تناسب)؛ عوامل قانونی (تعارض در سیاست‌ها)؛ عوامل ساختاری (کنترل مستمر، شفافیت نقش‌ها، تمهید سازوکار اجرایی کارآمد)؛ عوامل اقتصادی (تأمین مالی، شرایط اقتصادی جامعه)؛ عوامل فرهنگی (تبلیغات و رسانه‌ها، آموزش و فرهنگ‌سازی)؛ عوامل فنی و محتوایی (میزان شفافیت خطمشی، هدفمندی و برنامه‌ریزی در خطمشی‌گذاری، کارآمدی و اثرگذاری سیاست‌ها، امکان‌پذیری و قابلیت اجرا، میزان فراگیری خطمشی)؛ مربوط به جامعه هدف (پذیرش و همگامی، انگیزش و تمایل مخاطبان)؛ مربوط به تدوین‌کنندگان خطمشی (مخاطب‌شناسی، مسأله‌شناسی، طرز تفکر، هماهنگی و مشورت‌پذیری، سطح علمی، ابداع نوآوری در خطمشی‌گذاری) و مجریان خطمشی (تعهد، توان و تمایل) است می‌باشند. در نتیجه سیاستگذاران و همچنین مجریان خطمشی‌های خانواده می‌توانند با در نظر داشتن هریک از این عوامل اثرگذار در بهبود اجرای این سیاست‌ها نقش بسزایی داشته باشند.

کلیدواژه‌ها: خانواده، خطمشی عمومی، خطمشی‌گذاری خانواده، پیاده‌سازی خطمشی، تحلیل مضمون.

۱. نویسنده مسئول: دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

khanmohammadi@atu.ac.ir

۲. دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

۴. دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

استاد: خان محمدی، هادی؛ اصلی پور، حسین؛ یغمائیان، معصومه؛ عسکری باقرآبادی، محبوبه. شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای سیاست‌های

DOR: 20.1001.1.26454955.2024.19.1.14.7

کلی خانواده در ایران، ۱۳۳-۱۵۶، (۱)۶۶.

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین (ع) © نویسنده‌گان:

این مقاله تحت لیسانس آفرینندگی مردمی (Creative Commons License- CC BY) در دسترس شما قرار گرفته است.

مقدمه

خانواده عامل همبستگی و شرط تعادل اجتماعی و رکن اصلی جامعه است که در هر عصر و نسلی عملکرد دارد و معمولاً این عملکرد در الگوهای تعاملاتی اعضایش تجلی می‌یابد (طهماسبی نادری و همکاران، ۱۴۰۱). تلاش برای استحکام بخشی به خانواده و سلامت آن، زمینه‌ی سلامت و سعادت و رشد عمومی جامعه را فراهم می‌گرداند. چگونگی و کیفیت روابط مابین اعضای خانواده، تأثیر بسزایی در شکل‌گیری دیدگاه‌ها و نگرش‌های اجتماعی تک‌تک اعضای خانواده دارد. واضح است که بنیان روابط درون خانواده و اعضای آن بر محور رابطه‌ی زوجین مستحکم شده است (خسروی، ۱۳۹۸). این بنیان مقدس نیز ممکن است دچار صدماتی شود که سلامت آن را به خطر بیندازد که اساس اصلی این صدمات، آسیب دیدن سلامت روابط مابین اعضای خانواده با یکدیگر می‌باشد (نوری، ۱۳۹۸). شرایط حاکم در خانواده‌ها در کشور در حالت نامساعدی قرار دارد. برای مثال نگاهی سطحی به شاخص نسبت ازدواج به طلاق در جمهوری اسلامی به خوبی آشکارکننده‌ی این مطلب است؛ میزان این شاخص در سال ۱۳۸۳ هجری شمسی، از سوی سازمان ثبت احوال کشور، ۹/۸ بیان شده است. این در صورتی است که همین شاخص طی ۱۱ سال، در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ هجری شمسی، با روند کاهشی ۴۴ درصدی به میزان ۴/۳ درصدی رسیده است (تقوی پور و صلواتیان، ۱۳۹۴). شاخص مذکور در سال ۱۳۹۸ هجری شمسی، روند کاهشی تا عدد ۳/۰۳ داشته است (درگاه ملی آمار). هم‌چنین روند تحولات باروری در ایران بر اساس پیش‌بینی‌ها نشان‌دهنده‌ی تغییرات و نوسانات بالایی است. شاخص مرسوم برای بررسی روند تغییرات باروری در پیشینه جمعیت‌شناسی میزان باروری کل است که بیان‌کننده‌ی متوسط تعداد فرزندان به دنیا آمده برای یک زن در طول یک دوره باروری او می‌باشد (میری و ابن‌الدین حمیدی، ۱۳۹۶). مطابق با برآوردهای موجود، میزان باروری کل در ایران اسلامی در طول سی سال گذشته به میزان باورنکردنی ۷۰ درصد کاهش داشته است (همان منبع). این داده‌های آماری نشان می‌دهند که ما در بحث خط‌مشی‌های بنیادین خانواده تلاش مؤثر را به خرج نداده‌ایم. این داده‌های آماری نشان می‌دهند که در بحث خط‌مشی‌های بنیادین خانواده تلاش مؤثر را نداشته‌ایم. نتایج مربوط به خط‌مشی‌های یک خانواده در مطالعات مرتبط به کشورهای غربی از دهه ۱۹۸۰ میلادی شروع شده

و روز به روز بر حجم و اطلاعات آن‌ها افزوده شده و به‌روزرسانی می‌گردد (خان‌محمدی و اصلی‌پور، ۱۳۹۶). به‌طور مثال در مدل ارائه‌شده توسط ادواردز^۱ در سال ۱۹۸۵ میلادی، ساختارهای سازمانی و ارتباطات بر منابع مورد نیاز اجرایی شدن، موثر بوده و این مجموعه از عوامل متعدد به همراه گرایش‌ها، علایق و سلايق مجریان طرح، منجر به اجرا می‌شود؛ در صورتی که گرایش‌های مجریان، هم‌سو و هم‌جهت با موضوع خط‌مشی بوده و اگر شرایط و نیازهای آن فراهم گردد، می‌توان انتظار تحقق و کارآمدی اجرا را داشت. با توجه شرایط موجود، نمی‌توان انکار نمود که خانواده در کشور یک بنیان آسیب دیده است. موانع و عوامل متعددی در سالیان اخیر موجب اجرایی نشدن سیاست‌های کلی نظام در حوزه خانواده شده است. برای مثال دولت با اختیارات فراوان و خاصه‌ی خود عامل تغییراتی در کارکردهای بنیان‌های مختلف اجتماعی از جمله بنیان خانواده می‌گردد. دولت، به معنای بازوی اجرایی حکومت، به مثابه‌ی مهم‌ترین منبع خط‌مشی‌گذاری است که به دلیل برخورداری از قدرت‌های سیاسی، قانونی و هم‌چنین در اختیار داشتن منابع مالی و نیروهای اجرایی، نقشی بارز و مؤثر در پاسخ‌دهی به صدمات و بحران‌های ناظر بر نهادهای اجتماعی از جمله نهاد بنیادین خانواده دارا می‌باشد؛ هم‌چنین که عملکرد نادرست و اشتباه دولت نیز به همان اندازه در گسترش و توسعه‌ی صدمات اجتماعی و تبدیل آن‌ها به بحران‌هایی فزاینده، مؤثر خواهد بود (مهاجری و جاوید، ۱۳۹۸). در اهمیت خانواده و تحکیم آن می‌توان به سیاست‌های کلی که توسط مقام معظم رهبری مدظله‌العالی بیان شده است و حاکی از اصالت و اهمیت خانواده کلیه‌ی سیاست‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، امنیتی و غیره می‌باشد، اشاره کرد (خان‌محمدی و اصلی‌پور، ۱۳۹۶). از طرفی در قسمتی از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تصویب شده در سال ۱۳۵۸ و اصلاح شده در سال ۱۳۶۸ هجری شمسی نیز به‌طور یکسان و به مساوات به اهمیت جایگاه نهاد خانواده، نقش ویژه و پایه‌ای زنان و استیفای حقوق آنان تأکید شده است. هم‌چنین در اصل دهم قانون اساسی نیز بیان شده است که: «خانواده یکی از ارکان مهم و حیاتی یک جامعه اسلامی است، بنابراین اکثر قوانین و برنامه‌های مرتبط با آن می‌بایستی در مسیر آسان‌سازی تشکیل خانواده و حفظ تقدس آن مبتنی بر اخلاق مداری اسلامی باشد.» علاوه بر این، اصل ۲۱ قانون اساسی وظایف مهم دولت را درباره تبیین حقوق زنان و خانواده مورد تأکید قرار داده است. در چشم‌انداز جمهوری

1. Edwards.S

اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، بیان شده است که در مسیر دستیابی به هدف ها و مبادی قانون اساسی، نهاد پایدار خانواده باید به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیستی مورد قبول باشد. یکی از مهم‌ترین مسائل عمومی برآمده از حوزه‌های تخصصی جامعه، مسائل مربوط به خانواده است که در دسته خط‌مشی‌ها یا سیاست‌های خانواده قرار می‌گیرند لیکن با این همه و علی‌رغم گذشت چند دهه از سیاست‌گذاری خانواده به عنوان بخشی از سیاست‌گذاری اجتماعی و عمومی در ایران، تبیین مفهومی سیاست خانواده همچنان با دشواری‌هایی روبرو است؛ به نحوی که پس از گذشت چهار دهه از انقلاب اسلامی و تصویب برنامه‌ها و سیاست‌های مرتبط با خانواده، این نهاد در ایران همچنان دچار آسیب‌هایی است و از وضعیت مطلوب، فاصله دارد. لذا مسئله آن است که مجموعه سیاست‌هایی که در حوزه خانواده در ایران به تصویب رسیده است، نتوانسته به طور بایسته و شایسته به نیازها، ظرفیت‌ها و همچنین احیای حقوق خانواده توجه داشته باشد و در مسیر حمایت از خانواده و تحکیم آن گام بردارد. اهمیت و نقشی که خانواده در فرهنگ ایرانی دارد، سبب شده که این نهاد مقدس در نظام اسلامی به صورت ویژه مورد توجه دولت و سیاست‌گذاران کشور قرار گیرد و برای حمایت از نهاد خانواده بسیاری از قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌ها تدوین شوند؛ لیکن آسیب‌ها و نواقصی وجود دارند که اجرای خط‌مشی‌های حوزه خانواده را با چالش‌هایی مواجه نموده است (قانع‌ی راد و عزلتی مقدم، ۱۳۸۹: ۱۶۲) با توجه به مطالب ذکر شده و اهمیت خانواده، شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای خط‌مشی‌های مذکور، ضرورت مضاعف یافته است. در این پژوهش، محقق با توجه به ضرورت پرداختن به خط‌مشی «سیاست‌های کلی نظام در حوزه خانواده»، آن را مورد بررسی قرار می‌دهد تا ابعاد مختلف مسئله مدنظر را شفاف‌تر نماید. لذا با تکیه بر سیاست‌های کلی نظام جمهوری اسلامی و ایرانی و برنامه‌های توسعه در حوزه خانواده قصد دارد که در اجرای هر چه بهتر آن گامی مؤثر را بردارد. بنابراین سوال اصلی پژوهش حاضر به این ترتیب مطرح می‌گردد که چه عواملی بر اجرای خط‌مشی‌های خانواده در ایران مؤثر است؟

خط‌مشی‌گذاری عمومی سلسله‌ای از اقدامات دولت د پاسخ به مسائل اجتماعی است (عرب‌حسنخانی و همکاران، ۱۴۰۱). در یک دسته‌بندی کلی خط‌مشی عمومی شامل سه مرحله تدوین، اجرا و ارزیابی است و مرحله اجرا یکی از مهم‌ترین و پرچالش‌ترین مراحل خط‌مشی‌گذاری به‌شمار می‌رود (گل‌وردی و همکاران، ۱۴۰۰)؛ زیرا در این مرحله بازیگران، سازمان‌ها، رویه‌ها

و تکنیک‌ها با یکدیگر کار می‌کنند تا سیاست‌ها را برای دستیابی به اهداف سیاست یا برنامه، اجرایی کنند (هانسون^۱، ۲۰۲۰). اجرای خط‌مشی، به آنچه بین قصد مشخص سازمان جهت انجام یا عدم انجام کاری است تغییر می‌شود (فردریکسون و همکاران^۲، ۲۰۱۹). لذا اندیشمندان و صاحب‌نظران حوزه خط‌مشی‌گذاری، از بین مراحل مختلف فرایند خط‌مشی‌گذاری، به مرحله اجرا تأکید و توجهی ویژه دارند (سابرتو^۳، ۲۰۱۱).

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، خانواده به عنوان یکی از ارکان اصلی و ضروری در قانون اساسی جمهوری اسلامی مورد تأکید قرار گرفت (زارع و همکاران، ۱۴۰۱). از ترکیب دو مفهوم خانواده و خط‌مشی‌گذاری عمومی، مفهوم خط‌مشی‌گذاری خانواده ایجاد می‌گردد که امروز یکی از مباحث جدی محافل علمی دنیا است؛ چرا که هم در عنوان و هم در محتوای خود موضوعی چالش‌برانگیز میان پژوهشگران (به‌ویژه پژوهشگران حوزه علوم اجتماعی) است. خط‌مشی‌گذاری خانواده را می‌توان شاخه‌ای از سیاست‌گذاری اجتماعی تلقی کرد که به تعبیری «هر آنچه دولت‌ها انجام می‌دهند و خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد»، تعریف شده است (محسنی و یایه و همکاران، ۱۳۹۹). به تعبیری دیگر سیاست‌گذاری خانواده اشاره به سیاست‌های مجزا اما مرتبطی است که مشکلات و معضلاتی را که خانواده در جامعه تجربه می‌کند، مدنظر قرار می‌دهد که می‌تواند به شیوه‌های مستقیم و غیرمستقیم، تلویحی و تصریحی و یا آشکار و پنهان نسبت به موضوع سیاست‌گذاری یعنی خانواده ارائه شود (باقری و همکاران، ۱۳۹۵).

نجفی رستاقی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «آینده‌نگری و تبیین روندها، شواهد و ملاحظات ملی در خط‌مشی‌گذاری نهاد خانواده در ایران» دریافتند که کشور نیازمند آسیب‌شناسی کلان روندهای متأثر از گفتمان مدرنیته در عرصه خانواده بوده و ضرورت دارد که در جهت حرکت به سمت ارزش‌ها و باورهای مبتنی بر گفتمان اسلامی ایرانی خانواده در جهت تشکیل، تحکیم و تعالی برای این نهاد الهی گام‌های مؤثری برداشته شود. نتایج تحقیقات محسنی و یایه و همکاران (۱۳۹۹) با عنوان «بررسی مختصات سیاست خانواده در ایران بر اساس تحلیل مضمون اسناد بالادستی» نشان می‌دهد که مضامین اصلی سیاست خانواده در ایران عبارتند از: تأکید بر ازدواج و

1. Hansson.L
2. Fredriksson.M et al
3. Suberto.A

لزوم تشکیل خانواده، نابرابری نقش های جنسیتی و تقسیم کار جنسی در خانواده، تأکید بر کارکرد فرزندآوری و تربیت فرزندان به عنوان مهم ترین کارکرد خانواده و بازتولید شبکه خویشاوندی و حفظ پایداری خانواده با تأکید بر جنسیت زدایی از فضای عمومی و رعایت حجاب و عفاف زنان. باقری و همکاران (۱۳۹۹) نیز به "بررسی انتقادی سیاست خانواده در ایران و الزامات راهبردی سیاست گذاری خانواده محوری" پرداختند. یافته ها حاکی از آن بود که در عرصه سیاست گذاری خانواده، نوعی آشفتگی نهادی و سازمانی وجود داشته و دوگانه «نهاد خانواده» و «نهاد بازار»، مطرح است. سیاست ها و قوانین مرتبط با خانواده تاکنون نتوانسته به صورت نظام وار و با عنایت به اصل خانواده محوری تمام ساحت های مورد نیاز را پوشش دهد؛ بلکه عمدتاً گفتمان توسعه و با رویکرد اقتصادمحور دیده شد و خانواده محوری موضوعیت نداشته است؛ اگر هم در جایی حمایت هایی وجود داشته، حمایت از یکی از اعضای خانواده است، نه از نهاد خانواده. عامری و خسروی (۱۳۹۷) نیز به خانواده محوری در قوانین اشتغال، فرصت ها و موانع آن پرداخته اند. این پژوهشگران به این نتیجه رسیده اند که در نظام جمهوری اسلامی ایران که به تأسی از شرع، اهمیت زیادی برای خانواده و تولد قائل شده است، سیاست گذاری حقوقی اشتغال با رویکرد حمایت از خانواده مورد توجه است. خان محمدی و اصلی پور (۱۳۹۶) نیز در تحقیقی با عنوان "طراحی شبکه مضمون های سیاست های کلی نظام خانواده مبتنی بر شیوه الگوسازی ساختاری تفسیری" دریافتند که مضامین این سیاست ها در سه سطح ساختاری قرار می گیرد. سطح یک این الگو به اهداف غایی این سیاست ها اشاره دارد که در واقع تحکیم خانواده اسلامی است. سطح دوم رویکرد فرهنگی و در نهایت سطح سوم عوامل زمینه ای و بستر ساز حاکم بر الگو را تبیین می کند.

اومز^۱ (۲۰۱۹) موضوعی تحت عنوان "تکامل سیاست خانواده" را مورد بررسی قرار داد. وی در نتایج خود دریافت که ایجاد کمیسیون های امور خانوادگی در ایالت ها می تواند به سیاست خانواده کمک کند تا به بخشی مشهودتر، جذاب تر، موثر و منظم در سیاست گذاری تبدیل شود. ماکبی^۲ (۲۰۱۵) نیز در پژوهش خود عواملی چون ذینفعان، اهداف، شواهد و احکام خط مشی را به عنوان عوامل اثرگذار بر اجرای موثر و موفق چنین خط مشی هایی، معرفی کرده اند.

1. Ooms.T
2. Mackie.K

در نتیجه‌ی مرور پیشینه‌ی پژوهش درمی‌یابیم که هرچند در زمینه اجرای خط‌مشی به طور کلی و خط‌مشی (سیاست) خانواده به‌طور خاص پژوهش‌هایی صورت گرفته است، اما در مورد عوامل موثر بر اجرای خط‌مشی‌های خانواده، با مطالعات محدودتری مواجه هستیم؛ به نحوی که پژوهش‌های انجام شده در زمینه خانواده، بیشتر در رابطه با آسیب‌شناسی، چالش‌ها، نگرش انتقادی و غیره است. لذا پژوهش حاضر در جهت برطرف کردن شکاف نظری فوق انجام می‌پذیرد.

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و با توجه به ماهیت مسئله‌ی مورد بررسی، از نوع تحقیقات کیفی محسوب می‌شود. با توجه به ماهیت پژوهش، لازم است روشی انتخاب گردد که با استفاده از آن امکان استخراج، طبقه‌بندی و یکپارچه‌سازی مضامین خط‌مشی خانواده وجود داشته باشد. لذا از میان راهبردهای مختلف در روش کیفی، راهبرد تحلیل مضمون انتخاب می‌گردد تا از این طریق امکان شناسایی، تحلیل و گزارش الگوها و مضامین داده‌ها فراهم گردد. این روش، داده‌ها را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند و فرآیندی برای تحلیل داده‌های کیفی است. در حقیقت محقق از آن جهت روش تحلیل مضمون را در تحلیل داده‌های کیفی به کار می‌گیرد که امکان انعطاف‌پذیری زیادی را در تفسیر داده‌ها فراهم می‌آورد و با دسته‌بندی در مضامین گسترده، وی را راحت‌تر به مجموعه داده‌های بزرگ نزدیک می‌کند.

جامعه‌ی پژوهش را کلیه اساتید دانشگاهی، خط‌مشی‌پژوهان و سیاست‌گذاران آگاه در زمینه اجرای خط‌مشی‌های خانواده تشکیل می‌دهند که از این میان تعداد ۱۵ نفر با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند انتخاب گردید؛ به گونه‌ای که از اطلاعات افرادی که بیشترین تسلط را نسبت به سوال تحقیق دارند استفاده می‌گردد. جدول (۱) مشخصات مشارکت‌کنندگان را نشان می‌دهد.

جدول ۱. مشخصات خبرگان

ردیف	تحصیلات	سابقه کار	تخصص و حوزه فعالیت
۱	دکتری	بالاتر از ۲۰ سال	خط‌مشی‌گذاری عمومی و عضو هیئت علمی دانشگاه
۲	دکتری	بین ۱۰ تا ۱۵ سال	خط‌مشی‌گذاری عمومی و عضو هیئت علمی دانشگاه
۳	دکتری	بین ۱۰ تا ۱۵ سال	خط‌مشی‌گذاری عمومی و عضو هیئت علمی دانشگاه

ردیف	تحصیلات	سابقه کار	تخصص و حوزه فعالیت
۴	دکتری	بین ۱۵ تا ۲۰ سال	مدیریت منابع انسانی و عضو هیئت علمی دانشگاه
۵	دکتری	بین ۱۰ تا ۱۵ سال	مدیریت دولتی و مدیر گروه نظام اداری و ساختار فرآیندهای دولت
۶	دکتری	بین ۵ تا ۱۰ سال	مدیریت منابع انسانی و پژوهشگر حوزه مدیریت دولتی
۷	دکتری	بین ۵ تا ۱۰ سال	مدیریت دولتی و مدیریت ساختار سازمانی
۸	دکتری	بین ۱۰ تا ۱۵ سال	خطمشی گذاری عمومی و پژوهشگر دفتر مطالعات مدیریت مرکز پژوهش های مجلس
۹	دکتری	بین ۵ تا ۱۰ سال	کارشناس نظام اداری و نظام حکمرانی مرکز پژوهش های مجلس
۱۰	کارشناسی ارشد	بین ۵ تا ۱۰ سال	کارشناس اجرایی ساختارهای نظام اداری

مبنای تعیین حجم نمونه نیز با توجه به ماهیت پژوهش نقطه‌ی اشباع نظری است که در پژوهش حاضر اشباع نظری در مصاحبه ۱۰ اتفاق افتاد و جهت اطمینان از عدم وجود داده‌ی جدید، تعداد ۵ مصاحبه‌ی دیگر نیز مورد بررسی قرار گرفت. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش؛ مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با خبرگان می‌باشد. پایایی مصاحبه‌ها بر اساس روش توافق درون‌موضوعی (دو کدگذار) تعیین می‌گردد. پس از پایان مصاحبه‌ها و رسیدن به نقطه‌ی اشباع نظری، نیز محقق چند مصاحبه‌ی اضافه را انجام می‌دهد؛ تا از این طریق تعیین روایی و اعتبار برای مفاهیم، ابعاد، ویژگی‌ها و غیره فراهم آید. در نهایت جهت تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مضمون استفاده می‌شود. بدین منظور، جهت احصاء عوامل مؤثر بر اجرای خطمشی‌های خانواده، هر یک از مصاحبه‌ها مورد بررسی قرار گرفته و مفهوم کلیدی مستتر در هر یک استخراج و سپس یادداشت‌برداری‌های لازم صورت می‌گیرد. سپس داده‌های جمع‌آوری شده به طور متناوب و مستمر مورد بازبینی قرار گرفته و براساس تشابه داده‌ها، در فرآیندی استقرایی، مجموعه‌ای از داده‌های مشابه در یک طبقه قرار خواهند گرفت. برای نشان دادن یافته‌های کدگذاری سه‌گانه فوق‌الذکر از دو ابزار تحلیلی قالب مضمون و شبکه مضامین استفاده می‌شود. در مرحله کدگذاری توصیفی مضامین پایه

شناسایی می‌شوند. در مرحله کدگذاری تفسیری، مضامین سازمان‌دهنده احصا می‌گردند و در کدگذاری یکپارچه ساز، مضامین فراگیر تعیین می‌شوند.

یافته‌ها

هدف اصلی پژوهش، شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای سیاست‌های کلی خانواده در ایران می‌باشد که جهت تحقق این هدف، محققان پس از مصاحبه با خبرگان مربوطه، به کدگذاری داده‌های گردآوری شده می‌پردازند. در مجموع مطابق با جدول (۲)، ۹ مضمون فراگیر، ۲۴ مضمون سازمان‌دهنده و ۲۰۲ مضمون پایه از عوامل مؤثر بر اجرای خط‌مشی‌های خانواده، احصا گردید.

جدول ۲. کدگذاری یکپارچه مضامین

ردیف	کدهای اولیه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱	بسترسازی- توانمندسازی افراد، تامین نیرو - تأمین مالی- ارتباط برنامه با بودجه- تامین و تخصیص بودجه، حمایت مالی، حمایت سیستم پولی و بانکی	پشتیبانی و تأمین مالی	عوامل اقتصادی
	وضعیت اقتصادی، وجود منابع مالی، اصلاح وضع اقتصادی خانواده ها	شرایط اقتصادی جامعه	
۲	تعامل مناسب- درک صحیح مخاطب- مخاطب‌شناسی- عدم درک صحیح از شرایط- تعاملات مناسب مردمی- شناسایی کنشگران شناسایی گروه‌های هدف توجه به اولویت‌های خانواده سبک زندگی خانواده ارزش‌های خانواده	مخاطب‌شناسی و تعامل با جامعه هدف	عوامل مربوط به تدوین‌کنندگان خط‌مشی
	قدرت تشخیص مسائل، شناخت صحیح، تشخیص صحیح، درک صحیح مسائل، نظام شناسایی و فهم مساله، اولویت‌بندی اصولی، درک درست مساله	مساله شناسی و قدرت تشخیص	

ردیف	کدهای اولیه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۲	طرز تلقی، اعمال سلیقه ذهن‌گرایی در سیاست‌گذاری، انتزاعات ذهنی در خط‌مشی‌گذاری، ذهنیت سیاست‌گذاران، تحلیل‌گری، نگرش تدوین‌کنندگان، توجه مسئولین به خانواده، باور به خط‌مشی‌های خانواده، نگرش به سیاست‌های خانواده، خانواده محوری	طرز تفکر سیاست‌گذار	
	مشورت‌پذیری، بحث و بررسی، کارشناسی بکارگیری ظرفیت‌های فکری، هم‌گرایی، هم‌فکری و هم‌اندیشی، هم‌افزایی، مشارکت، تعامل سازنده	هماهنگی و مشورت‌پذیری سیاست‌گذاران	
	تخصص‌گرایی، تخصص، شناخت رویه‌ها، شایسته‌سالاری، تخصص‌گرایی، مشورت با صاحب‌نظران، توسعه سیاست‌های موفق، تجربه‌مداری، پژوهش محوری	سطح علمی سیاست‌گذار	
	اختیار و آزادی عمل خلاقیت، خلاقیت در سیاست‌گذاری، ارائه راهکار، نوجویی، اجرای قوانین، اجرای آزمایشی سیاست‌ها	ابداع و نوآوری در خط‌مشی‌گذاری	
۳	تعهد به اجرا جدیت در اجرا اراده بر اجرای خط‌مشی پاسخگویی مسئولیت‌پذیری جدیت دولت در اجرا	تعهد مجریان خط‌مشی	عوامل مربوط به مجریان خط‌مشی
	انگیزه مجریان باور و اعتقاد به سیاست‌های خانواده انگاره‌های ذهنی تجربه اجرای صحیح سیاست‌ها	توان مجریان	

فصلنامه علمی فرهنگی تربیتی زنان و خانواده

ردیف	کدهای اولیه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۴	تمایل خانواده‌ها، رشد و آگاهی جامعه، تقویت افکار، تشریح سیاست‌ها	پذیرش و همگامی مخاطبان	عوامل مربوط به جامعه هدف خط‌مشی
	تشویق مخاطب، بی میلی مخاطب، جذابیت سیاست‌ها، پذیرش و آماده‌سازی مخاطب، آمادگی ذهنی مخاطبان، تعامل و درک مخاطب، توجه به علایق و انگیزه‌ها	ایجاد رغبت در مخاطبان	
۵	بی برنامه‌گی دغدغه مندی مسئولین، اولویت بندی، برنامه محوری، سیاست‌گذاری هوشمندانه، هدفمندی سیاستها، هدفمندی سیاست‌ها، تناسب کاربردی، نوع سیاست‌ها، انسجام خط‌مشی شفافیت، مشخص بودن فرایند سیاست‌گذاری	هدفمندی و برنامه‌ریزی در خط‌مشی‌گذاری میزان شفافیت خط‌مشی	عوامل فنی و محتوایی
	کارآمدی سیاست‌ها، نیازسنجی اصولی، ارتباط سیاست‌ها با مشکلات واقعی مردم، واقع بینی در طراحی سیاست‌ها شناسایی مشکلات، نیازسنجی و شناخت صحیح، بهره‌گیری از سیاست‌های غیرمستقیم، اعمال سیاست‌های سنجیده، همسویی سیاست‌ها، بکارگیری مناسب سیاست‌های مستقیم، آینده نگری، نگرش انتزاعی، خطا در سیاست‌گذاری، نزدیک‌بینی، کوتاه‌نگری، سطحی‌نگری نگرش مقطعی، ایجاد محدودیت‌های صحیح	کارآمدی و اثرگذاری سیاست‌ها	
	توجه به اقتضانات توجه به ظرفیت‌ها، امکان‌پذیری اجرا، شناسایی موانع، امکان پیاده‌سازی، آرمان‌گرایی، قابلیت اجرا، درک وضعیت جامعه، آرمان‌گرایی در سیاست‌گذاری، توجه به امکانات واقع‌گرایی، نگرش صحیح	امکان‌پذیری و قابلیت اجرا	

ردیف	کدهای اولیه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۵	ارتباط سیاست ها با برنامه ها، همپوشانی و هماهنگی سیاست ها، کل نگر، جامعیت سیاست ها، گستردگی حوزه خط مشی خانواده، فرابخشی و چندبعدی بودن خط مشی خانواده	میزان فراگیری خط مشی (وسعت)	
۶	ضمانت اجرای خط مشی ها، حمایت سازنده، وجود زیرساخت ها، وحدت فرماندهی، وجود متولی مشخص، نحوه پیاده سازی، تمهید تشکیلات ساختاری، وجود سازوکار اجرایی، اصلاح ساختاری، وجود متولی مشخص، اصلاح رویه ها، تعدد نهادها، هماهنگی ساختاری، تبیین صحیح کارکردها و وظایف، تقسیم کار، سامان بخشی ساختاری، کارآمدی ساختاری، رقابت نهادها، تعدد نهادها، وجود نهاد تنظیم گر، وجود نهاد تسهیل گر، شکل گیری قرارگاه، تفکیک و تعیین دقیق وظایف	تمهید سازوکار اجرایی مستقل و کارآمد	عوامل ساختاری
	موازی کاری، تداخل وظایف سازمانی، ابهام در تکالیف و حدود مسئولیت ها، تحولات ساختاری شفافیت در وظایف	شفافیت نقش ها	
	کنترل و نظارت، ابزارهای کنترلی، رصد و پایش سیاست ها، ایجاد سازوکار نظارتی مناسب، ارزیابی سیاست ها، نظارت، شاخص محوری در ارزیابی، سنجش و ارزیابی اصولی، ارزیابی پیش نگر، نظام ارزیابی صحیح، شاخص محوری، بروزرسانی سیاست ها، اصلاح و بازنگری	کنترل، نظارت و ارزیابی مستمر	

ردیف	کدهای اولیه	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۷	نقش‌آفرینی رسانه، تهاجم فرهنگی، اقدامات رسانه‌ای، تبلیغات نادرست	تبلیغات و رسانه‌ها،	عوامل اجتماعی- فرهنگی
	آموزش خانواده‌ها، کیفیت سیستم آموزشی کشور، آموزش و تربیت خانواده‌ها، فرهنگ‌سازی، عدم منفعت‌طلبی، گفتمان‌سازی، گفتمان محوری	فرهنگ‌سازی و تربیت اجتماعی	
۸	تضاد قوانین، تناقض در سیاست‌ها، تکرر قوانین	تعارض ناشی از تکرر قوانین	عوامل قانونی
۹	بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، طراحی داشبورد مدیریتی، بهره‌گیری از نرم‌افزارها، ابزار جدید، بکارگیری تنوع ابزارها، کاربردی بودن ابزارها	جدید و کاربردی بودن ابزارها	ابزار خط‌مشی

عوامل مربوط به تدوین‌کنندگان خط‌مشی

مخاطب‌شناسی و تعامل با جامعه هدف: تدوین‌کنندگان خط‌مشی از طریق مواردی چون برقراری تعامل مناسب با مخاطبان و جامعه هدف خط‌مشی، ایجاد درک صحیح از مخاطبان، شناسایی گروه‌های هدف، در نظر گرفتن اولویت‌ها، توجه به سبک زندگی خانواده‌های مخاطب سیاست‌ها، توجه به ارزش‌ها و لحاظ نمودن آنها در خط‌مشی‌گذاری‌های این حوزه، نقشی موثر بر اجرای سیاست‌ها دارند؛ چراکه شناخت صحیح مخاطبان و توجه به مسائل آنان و همچنین نوع و میزان تاثیرپذیری مخاطبان از خط‌مشی تدوین شده، اجرای آن را نیز تحت تاثیر قرار خواهد داد.

مسئله‌شناسی و قدرت تشخیص: سیاست‌گذاری، در ابتدای امر در پی درک صحیح مساله، تمرکز بر آن و سپس، یافتن راه‌حل مناسب است. یافتن مساله و شناخت آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا مساله‌ای که دیده نشود یا نادرست دیده شود، هر دو به‌مثابه جهل به موضوع و شناخته نشدن آن است. به بیانی دیگر، مسئله‌ای که شناخته نشود، رفع نخواهد شد و حتی ممکن است به یک بحران جدی در سطح کلان تبدیل شود.

طرز تفکر سیاست گذار: خط‌مشی گذاری تلفیقی از علم، فن و هنر است. علم، دربرگیرنده نظریه، مفاهیم و اصول روش شناختی است. فن، شامل فنون عملی، قواعد لازم‌الاجرا و شیوه‌های کارآمد و استاندارد و هنر، روش، سبک و طریقی است که شخص در آن چارچوب رفتار می‌کند. بنابراین با توجه به مفهوم ضمنی این ترکیب، برای اتخاذ سیاست‌ها کاربرد تنها یک روش پذیرفتنی نیست. اقداماتی که در عرصه تدوین سیاست‌ها انجام می‌شوند نه تنها با توجه به نوع مشکلات و معضلاتی که مورد توجه قرار می‌دهند، مورد کنکاش قرار می‌گیرند، بلکه براساس مواردی چون نگرش، ذهنیات، طرز تفکر و تلقی سیاست گذار، قضاوت و تحلیل وی و باورهای خط‌مشی گذار نیز متفاوت و تحت تأثیر هستند.

هماهنگی و مشورت‌پذیری سیاست گذاران: حضور و مشارکت افراد مختلف (اعم از نخبگان و اساتید علمی-دانشگاهی، صاحب‌نظران، مجربان حوزه اجرا و...) در فرآیند خط‌مشی گذاری می‌تواند کاربردهای مختلفی داشته باشد؛ چراکه می‌تواند ارائه‌کننده اطلاعات و شواهدی برای یک خط‌مشی گذاری باشند. همچنین اطلاعات مذکور می‌تواند جهت و مسیر سیاست را تغییر دهند.

سطح علمی سیاست گذار: واضح است که برای درک پیچیدگی‌ها و وسعت و عمق مسائل مربوط به جامعه و به طور خاص حوزه خانواده، نه تنها یک سری صلاحیت‌های علمی و تخصصی و قدرت تحلیل ذهنی برای دست‌اندرکاران امر خط‌مشی گذاری لازم است بلکه این مسئولیت باید به نخبگان این حوزه در جامعه واگذار شود؛ چراکه امروزه دانش خط‌مشی گذاری یک دانش میان رشته‌ای همانند سایر رشته‌های علمی است و طبیعتاً هر فردی قادر به ایفای نقش در این حوزه نمی‌باشد و لذا امر خط‌مشی گذاری خانواده نیز باید بر عهده متخصصان این حوزه گذاشته شود. این در حالی است که عمدتاً در شرایط فعلی، متأسفانه آنچنان که باید به تخصص‌گرایی توجه نمی‌شود و این موضوع به یک مشکل دائمی در کشور تبدیل شده است.

ابداع و نوآوری در خط‌مشی گذاری: امروزه نوآوری، نه تنها به مسئله اصلی بسیاری از سازمان‌های خصوصی و تجاری تبدیل شده بلکه به صورت جدی مورد توجه بخش عمومی و دولتی نیز قرار گرفته است. ضرورت توجه به نوآوری در خط‌مشی گذاری سازمان‌های دولتی را باید در انتظارات نوین جامعه جست‌وجو کرد. تأکید و توجه به نوآوری در سازمان‌های دولتی،

آنها را در شناخت هرچه بهتر محیط پیرامون و درک نیازها و خواسته‌های مخاطبان خود یاری می‌دهد. این امر به متولیان امکان می‌دهد تا شیوه‌های جدید انجام امور را بیاموزند و براساس آن، روشها و رویه‌های جاری خود را کارا تر و اثربخش تر نمایند.

عوامل مربوط به مجریان خط‌مشی

تعهد مجریان خط‌مشی: از منظر مدیریتی می‌توان تعهد را پیگیری بی‌وقفه‌ی هدف، قلمداد نمود و لذا در رابطه با مجریان خط‌مشی‌های خانواده، تعهد آنان به اجرای دقیق سیاست‌های تدوین‌شده، جدیت و اهتمام به انجام، پیگیری و پاسخگویی در قبال تصمیمات و اقدامات، دغدغه‌مندی و برنامه‌ریزی جهت پیاده‌سازی خط‌مشی‌ها ضرورت می‌یابد؛ به نحوی که این عوامل می‌توانند یک خط‌مشی اصولی و کاربردی را بی‌اثر نمایند. لذا آنچه که در اینجا در رابطه با عوامل موثر بر اجرا مفهوم می‌یابد احساس تکلیف و مسئولیت‌پذیری مجریان در قبال اجرای مناسب سیاست‌های تدوین شده است.

توان و تمایل مجریان: انگیزه‌ها، نوع نگرش، ساختار ذهنی-فکری و عقیدتی افراد، تجارب و انگاره‌های ذهنی برحسب اینکه شخصی، گروهی، ملی، منطقه‌ای یا جهانی باشند، قدرت دامنه و مراتب قوت و شدت متفاوتی پیدا می‌کنند. اگر از منظر فرهنگی، افراد انگاره مشترکی نسبت به موضوعی داشته باشند، سبب افزایش مشارکت، کاهش تنش و... در آنان نسبت به موضوع، می‌گردد. اگر انگاره مشترک در جامعه مجریان خط‌مشی رخ دهد، قدرت آن در اجرای سیاست‌ها به مراتب بسیار بیشتر می‌شود. برای مثال وجود انگاره ذهنی مثبت نسبت به تدوین کنندگان خط‌مشی، منجر به تسهیل و تسریع تعاملات از یک سو و عزم جدی آنان نسبت به اجرای خط‌مشی‌ها از سوی دیگر می‌گردد.

عوامل مربوط به جامعه هدف خط‌مشی

پذیرش و همگامی مخاطبان: با توجه به اینکه جامعه هدف خط‌مشی‌های خانواده، نهاد خانواده می‌باشد، طبیعتاً میزان استقبال، پذیرش و همراهی آنان در اجرای خط‌مشی‌ها بسیار مهم است. برای مثال میزان تمایل خانواده‌ها، سطح رشد و آگاهی خانواده (و جامعه در سطحی کلان‌تر)، تشریح سیاست‌ها، تقویت افکار خانواده و جامعه و... همگی از جمله مواردی است که در میزان توفیق یا

عدم توفیق اجرای خط‌مشی‌ها تاثیر غیر قابل انکاری دارند. در این زمینه ذکر مثال‌های دیگری چون واگذاری خودرو به مادرائی که صاحب فرزند می‌شوند، اختصاص زمین جهت ساخت مسکن، اعطای تسهیلات بانکی و... اشاره کرد که عملاً به علت اجرای نامناسب، مورد اقبال جامعه هدف قرار نگرفته است.

ایجاد رغبت در مخاطبان: همانگونه که در سطور قبلی ذکر شد، جامعه هدف (که مخاطب اصلی خط‌مشی می‌باشند) در صورت عدم آمادگی ذهنی، نقش نامطلوبی بر اجرای خط‌مشی خواهند داشت؛ چراکه به زعم متخصصان، انگاره‌ها و انگیزه‌های درونی افراد دارای قدرت تخریبی و سازنده هستند و لذا جذابیت خط‌مشی‌ها باید به نحوی باشد که ضمن تشویق مخاطبان خود، بتوانند انگیزه‌های آنان را نیز برانگیزانده و منجر به قضاوت ذهنی مثبت و سازنده نسبت به اجرای مطلوب سیاست‌ها و نتیجه بخش بودن آن، گردد. مفهوم مطلب ذکر شده این است که اگر مخاطب، فاقد انگیزه لازم و همچنین ظرفیتها و قابلیت‌های مورد نیاز باشد، اجرای خط‌مشی را دچار مشکل نموده و بر آن تاثیر نامطلوبی خواهد داشت.

عوامل محتوایی

میزان شفافیت خط‌مشی: این عنصر مردم را قادر می‌سازد تا از نحوه عملکرد دولت و به تعبیر بهتر، خط‌مشی، مطلع شوند. هرچقدر فرایند سیاست‌گذاری واضح و بدون ابهام باشد به همان نسبت می‌توان انتظار توفیق در اجرای آن را نیز داشت.

هدفمندی و برنامه‌ریزی در خط‌مشی‌گذاری: منظور از هدفمندی خط‌مشی‌ها این است که خط‌مشی خانواده با درک صحیح، دغدغه‌مندی، اولویت‌بندی و بررسی اصولی، در جهت رفع واقعی مسائل برآید و لذا انسجام خط‌مشی، نوع سیاستها، زمان تحقق هدف و... از جمله مواردی هستند که می‌بایست مورد توجه قرار گرفته و در ماهیت خط‌مشی گنجانده شوند.

کارآمدی و اثرگذاری سیاست‌ها: در اینجا آنچه که از کارآمدی خط‌مشی خانواده مدنظر است، انجام بررسی و نیازسنجی اصولی، ارتباط سیاست اتخاذ شده با مشکلات واقعی خانواده، رعایت انصاف و بی‌طرفی، واقع‌بینی در طراحی و فرموله‌بندی خط‌مشی، بهره‌گیری مفید و هوشمندانه از سیاست‌های غیرمستقیم، رعایت همسویی سیاست‌ها، اجتناب از سطحی‌نگری، کوتاه‌بینی، نگرش

مقطعی و نزدیک بینی سیاستی است و لذا در حوزه خانواده، آن خط مشی که از نواقص مذکور مبرا باشد، دارای اثرگذاری لازم بوده و می توان به کارآمدی آن، اطمینان داشت.

امکان پذیری و قابلیت اجرا: توجه به این نکته ضروری است که اساسا خط مشی ها، با رویکرد حل مساله (ونه صرفا رفع تکلیف) تدوین و فرموله می شوند. برای مثال یک سیاست مطلوب در حوزه خانواده که فاقد امکان پیاده سازی (به علل مختلفی چون کمبود منابع مالی، انسانی، دانشی، زمانی، اجرایی، تجهیزاتی و...) باشد، منجر به رفع مساله اصلی نخواهد بود و چه بسا منشا ایجاد مسائل دیگری نیز شود.

میزان فراگیری خط مشی (وسعت): خط مشی هایی که گستره بیشتری از جامعه را پوشش می دهند به عللی چون دامنه اثرگذاری وسیعی که دارند، می توانند بخش قابل توجهی از افکار عمومی را به خود جلب نمایند؛ که این امر فی نفسه، هم دارای قابلیت فرصت سازی است و هم زمینه فرصت سوزی را فراهم می نماید.

عوامل ساختاری

تمهید سازو کار اجرایی مستقل و کارآمد: در اینجا مقصود از سازو کار اجرایی و کارآمدی آن، این است که مواردی چون تمهید ضمانت اجرای خط مشی ها، وجود زیرساخت ها و متولی مشخص برای امر خط مشی های حوزه خانواده، وجود تشکیلات ساختاری تخصصی، اصلاح ساختار و فرایندها، تقسیم کار و تبیین صحیح کارکردها و وظایف، وجود نهادهای تنظیم گر و تسهیل گر، مورد توجه ویژه قرار گیرند؛ چراکه در شرایط فعلی خط مشی های حوزه خانواده به علت وجود سازمان های مختلف و تعدد نهادهایی که به صورت موازی، دوباره کاری می نمایند، وحدت فرماندهی دچار آسیب شده و لذا انسجام لازم وجود ندارد.

شفافیت نقش ها: همانگونه که در سطور قبلی ذکر شد، به علت وجود نهادهای متعدد در حوزه سیاست های خانواده و نقش آفرینی بازیگران مختلف، مشکل ابهام در وظایف و مسئولیت ها به صورت جدی مطرح است. این مسئله زمانی آشکارتر می گردد که فراگیری دامنه شمول خط مشی ها، گسترده تر شود. لذا می توان با تعیین دقیق وظایف، شرح انتظارات و مسئولیت ها، تعیین حدود مرز و دامنه فعالیت سازمان های دخیل در این حوزه، نسبت به واضح سازی نقش هر یک از نهادهای درگیر در این حوزه، اقدام نمود

کنترل، نظارت و ارزیابی مستمر: اساساً پس از اجرای هر خط مشی، قضاوت‌ها و اظهارنظرها در مورد نحوه اجرای خط‌مشی یا اثرات و نتایج آن توسط خط‌مشی‌گذاران یا مجریان و اظهارنظرها و واکنش‌های مردم و افراد تحت تأثیر خط‌مشی‌ها (که خود به نوعی ارزیابی محسوب می‌شوند) آغاز می‌گردد که این ارزیابی به منظور بررسی اثرات خط مشی‌ها صورت می‌گیرد.

عوامل اقتصادی

پشتیبانی و تأمین مالی: جهت اجرای خط‌مشی‌های حوزه خانواده نیازمند بودجه‌بندی، تأمین مالی، تخصیص اعتبار و حمایت سیستم بانکی کشور از یک سو و تأمین نیروی انسانی و توانمندسازی آنها از سوی دیگر هستیم.

شرایط اقتصادی جامعه: از دیگر عوامل اقتصادی مؤثر بر اجرای خط مشی خانواده در کشور، وضعیت پرنوسان اقتصادی، وجود تورم، رکود اقتصادی، تحریم و... می‌باشد که موارد مذکور بیشترین نمود و تأثیر خود را بر وضعیت معیشتی خانواده‌ها و نهادهای مرتبط با آن، نمایان کرده است. بنابراین اصلاح وضعیت اقتصاد خانواده از یک سو و تمهید شرایط مطلوب جهت پیاده‌سازی خط مشی‌ها ضرورت می‌یابد.

عوامل اجتماعی - فرهنگی

تبلیغات و رسانه‌ها: امروزه با حضور پررنگ رسانه‌ها در زندگی افراد و جوامع و همچنین تسلط آنان، چارچوب فکری یا طرز نگرش افراد به پدیده‌ها (که بسته به تفاوت‌های شخصیتی و الگوی تربیتی، متفاوت است و در طول زمان بر اثر تجربیات متعدد برای فرد به اثبات می‌رسد) عمدتاً تحت تأثیر جدی قرار می‌گیرد. چراکه با ایفای نقش رسانه‌ها در بزرگ‌نمایی و یا بی‌اهمیت جلوه دادن برخی موضوعات به صورت گزینشی و هدفمند، خط‌مشی‌ها به شدت تحت تأثیر قرار می‌گیرند.

فرهنگ‌سازی و تربیت اجتماعی: در راستای تربیت و پرورش خانواده‌ها (به عنوان اصلی‌ترین و در عین حال کوچکترین ساختار اجتماعی)، کیفی‌سازی نظام آموزش کشور، فرهنگ‌سازی، تلاش برای ایجاد روحیه ملی‌گرایی، خودکنترلی و اجتناب از منفعت‌طلبی مخرب به همراه گفت‌وگوسازی، در رابطه با سیاست‌های حوزه خانواده است. به عبارتی دیگر، مردم و خانواده‌ها از

رهگذر پرورش و فرهنگ‌سازی، نقش و تأثیری بی‌بدیل در اجرای خط‌مشی‌های حوزه خانواده دارند.

عوامل قانونی

تعارض ناشی از تکرر قوانین: بدیهی است در شرایطی که سیاست‌ها و قوانین از انسجام و همپوشانی لازم برخوردار نباشند، نه تنها منجر به رفع مسائل نمی‌گردند بلکه خود تبدیل به منشا مسائلی دیگر نیز می‌شوند. چراکه وجود قوانین متعدد و متناقض، اجرای سیاست‌ها را دچار خدشه می‌نماید. برای مثال در شرایطی که با سیاست‌هایی چون تشویق فرزندآوری، مرخصی دوران شیردهی مادران و پرداخت حق مهدکودک، درصدد حمایت از خانواده‌ها هستیم، عملاً بانوانی که شاغل نیستند را از دامنه‌ی مذکور حذف نموده ایم که این امر، با سیاست تشویق به ایجاد خانواده در تناقض است؛ یعنی مادرانی که به جهت خانه‌داری امکان اشتغال ندارند، از این مزایا بی‌بهره شده‌اند.

ابزار خط‌مشی

جدید و کاربردی بودن ابزارها: ابزار خط‌مشی، فعالیت‌هایی هستند که در حین اجرای خط‌مشی به کار گرفته می‌شوند و یا روش‌هایی هستند که اهداف از طریق آنها کسب می‌شوند. با عنایت به اینکه هیچ ابزار بهینه و جهان‌شمولی وجود ندارد و انتخاب و طراحی بهینه ابزار خط‌مشی به زمینه و بستر هر کشور، جامعه و منطقه بستگی دارد. ابزار اجرای خط‌مشی باید به نحوی تمهید و تأمین گردد که از فناوری‌های نوین برخوردار بوده، از نرم افزار مطلوب و مرتبط استفاده نماید، تنوع لازم و کافی را داشته باشد، کاربردی بوده و به صورت عملی قابلیت استفاده موثر را داشته باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت خط‌مشی خانواده و عوامل موثر بر اجرای آن، در این پژوهش خط‌مشی خانواده با هدف بررسی عوامل مؤثر بر اجرای آن مورد واکاوی قرار گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهد که تدوین‌کنندگان خط‌مشی از طریق مواردی چون برقراری تعامل مناسب با مخاطبان و جامعه هدف خط‌مشی، ایجاد درک صحیح از مخاطبان، شناسایی گروه‌های هدف، در نظر گرفتن اولویت‌ها،

توجه به سبک زندگی خانواده‌های مخاطب سیاست‌ها، نقشی مؤثر بر اجرای خط‌مشی خانواده در کشور دارند که با یافته‌های ماکی (۲۰۱۵) هم‌راستا می‌باشد. از طرفی قدرت تشخیص و درک مسائل توسط تدوین‌کنندگان خط‌مشی دارای نقشی مهم و تأثیرگذار بر اجرای خط‌مشی خانواده است. طرز تفکر سیاست‌گذاران همچون سلايق و علايق آنان از ديگر عوامل مؤثر در اين زمينه محسوب می‌شوند.

همچنین حضور و مشارکت افراد مختلف (اعم از نخبگان و اساتید علمی-دانشگاهی، صاحب‌نظران، مجربان حوزه اجرا و غیره) در فرآیند خط‌مشی‌گذاری می‌تواند کاربردهای مختلفی داشته باشد؛ چراکه استفاده از قابلیت‌های فکری متفاوت و وجود افراد با سلايق گوناگون در این زمینه، نه تنها میزان مقاومت-ها را کاهش می‌دهد بلکه از بروز اختلافات جلوگیری نموده و حتی در مواردی منجر به رفع گره‌های ذهنی نیز می‌گردد. مواردی چون سطح علمی سیاست‌گذار و ابداع و نوآوری در خط‌مشی‌گذاری چون خلاقیت در سیاست‌گذاری، اختیار و آزادی عمل، نوآوری و نوجویی از جمله عواملی هستند که بر کلیت و مراحل تدوین خط‌مشی اثرگذار بوده و نهایتاً اجرای آن را تحت تأثیر قرار می‌دهند. با توجه به اینکه جامعه هدف خط‌مشی‌های خانواده، نهاد خانواده می‌باشد، طبیعتاً میزان استقبال، پذیرش و همراهی آنان در اجرای خط‌مشی‌ها بسیار مهم است. برای مثال میزان تمایل خانواده‌ها، سطح رشد و آگاهی خانواده (و جامعه در سطحی کلان‌تر)، تشریح سیاست‌ها، تقویت افکار خانواده و جامعه و... همگی از جمله مواردی است که در میزان توفیق یا عدم توفیق اجرای خط‌مشی‌ها تأثیر غیرقابل انکاری دارند.

از دیگر عوامل مؤثر بر اجرای خط‌مشی‌های خانواده کارآمدی و اثرگذاری و امکان‌پذیری و قابلیت اجرای آن سیاست‌هاست. همچنین با توجه به چندبعدی و فرابخشی بودن خط‌مشی‌های حوزه خانواده، این خط‌مشی‌ها نباید به گونه‌ای باشد که باعث خنثی‌سازی سایر سیاست‌ها و به تبع آن، تحمیل هزینه گردد.

در شرایط فعلی خط‌مشی‌های حوزه خانواده به علت وجود سازمان‌های مختلف و تعدد نهادهایی که به صورت موازی، دوباره کاری می‌نمایند، وحدت فرماندهی دچار آسیب شده و انسجام لازم وجود ندارد لذا شفافیت نقش‌ها و کنترل، نظارت و ارزیابی مستمر می‌تواند در قالب عوامل ساختاری

اثرگذار بر اجرای خط‌مشی‌های خانواده ارائه می‌گردد. خان محمدی و اصلی پور (۱۳۹۶) نیز در مطالعات خود عوامل ساختاری اثرگذار بر سیاست‌های خانواده را مد نظر قرار دادند.

همچنین جهت اجرای خط‌مشی‌های حوزه خانواده نیازمند بودجه‌بندی، تأمین مالی، تخصیص اعتبار و حمایت سیستم بانکی کشور از یک سو و تأمین نیروی انسانی و توانمندسازی آنها از سوی دیگر هستیم. از دیگر عوامل اقتصادی مؤثر بر اجرای خط‌مشی خانواده در کشور، وضعیت پرنوسان اقتصادی، وجود تورم، رکود اقتصادی، تحریم و غیره می‌باشد که موارد مذکور بیشترین نمود و تأثیر خود را بر وضعیت معیشتی خانواده‌ها و نهادهای مرتبط با آن، نمایان کرده است. آموزش، تربیت و پرورش خانواده‌ها؛ کیفی‌سازی نظام آموزش کشور، فرهنگ‌سازی، تلاش برای ایجاد روحیه ملی‌گرایی، خودکنترلی و اجتناب از منفعت‌طلبی مخرب به همراه گفت‌وگو، آموزش، نیز جز عوامل فرهنگی مربوط به سیاست‌های حوزه خانواده می‌باشند. در خصوص تعارض در سیاست‌ها که خود از جمله عوامل قانونی مؤثر بر اجرای خط‌مشی‌های حوزه خانواده است نیز می‌توان چنین گفت که در شرایطی که با سیاست‌هایی چون تشویق فرزندآوری، مرخصی دوران شیردهی مادران و پرداخت حق مهدکودک، درصدد حمایت از خانواده‌ها هستیم، عملاً بانوانی که شاغل نیستند را از دامنه‌ی مذکور حذف نموده ایم که این امر، با سیاست تشویق به ایجاد خانواده در تناقض است؛ یعنی مادرانی که به جهت خانه‌داری امکان اشتغال ندارند، از این مزایا بی‌بهره شده‌اند. مطلوبیت و تناسب ابزارهای خط‌مشی نیز از عوامل مهم دیگر در خط‌مشی‌های حوزه خانواده است که به معنای بهره‌مندی از فناوری‌های نوین، نرم افزارهای مطلوب و مرتبط و تنوع لازم و کافی در زمینه‌های مرتبط می‌باشد.

با توجه به یافته‌های حاصل شده، طراحی داشبوردهای مدیریتی، جهت آگاهی متولیان امر از میزان صحت و همچنین خطای احتمالی خط‌مشی‌های اجرا شده در حوزه‌ی خانواده از پیشنهادات کاربردی این پژوهش است. این پژوهش همچنین با محدودیت‌هایی از جمله: پراکندگی خبرگان و زمان بر بودن هماهنگی با آنها، فقدان منابع اطلاعاتی و آماری موثق و رسمی و فقدان یا کمبود پیشینه‌های نظری تخصصی روبرو بوده است.

منابع

- باقری، شهلا؛ مطهرنژاد، سیدمجید و سادات چاوشیان، سیدمحمدحسین. (۱۳۹۹). بررسی انتقادی سیاست خانواده در ایران و الزامات راهبردی سیاست‌گذاری خانواده‌محوری. *مطالعات فرهنگی اجتماعی حوزه*، ۸(۴) ، ۱۰۷-۸۳. doi: 10.22081/SCS.2021.72444
- http://gnoe.bou.ac.ir/article_72444.html
- تقوی پور، محمدرضا و صلواتیان، سیاوش. (۱۳۹۴). الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی. *مطالعات راهبردی بسیج*، ۱۸(۶۹)، ۳۷-۵.
- <https://www.sid.ir/paper/520819/fa>
- خان‌محمدی، هادی و اصلی پور، حسین. (۱۳۹۶). طراحی شبکه مضمون‌های سیاست‌های کلی نظام خانواده مبتنی بر شیوه الگوسازی ساختاری تفسیری. *فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده*، ۱۲(۳۹)، ۱۴۰-۱۰۷.
- doi: 20.1001.1.26454955.1396.12.39.6.2 <https://www.sid.ir/paper/262275/fa>
- خسروی، فاطمه. (۱۳۹۸). طلاق عاطفی والدین و پرخاشگری نوجوانان، انتشارات راز نهان.
- <https://www.gisoom.com/book/11530923>
- زارع، بیژن؛ صفری شمالی، رضا؛ ایزدی، زینب و کریمی، علیرضا. (۱۴۰۱). تحلیل سیاست خانواده در ایران با ملاحظه نقش‌های جنسیتی. *سیاست‌گذاری عمومی*، ۸(۳)، ۶۸-۵۷.
- doi:10.22059/jppolicy.2022.89541 https://jppolicy.ut.ac.ir/article_89541.html
- طهماسبی نادری، فرهاد؛ کاشانی، مجید و دلاور، علی. (۱۴۰۱). بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی بر گرایش به گونه‌های سنتی و مدرن-خانواده (مورد مطالعه: جوانان شهر خرم آباد). *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران*، ۵(۱۲)، ۶۷-۴۴۳.
- <https://civilica.com/doc/1536915>
- عامری، زهرا و خسروی، احمد (۱۳۹۷). خانواده محوری در قوانین اشتغال؛ فرصت‌ها و موانع. *پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده*، ۶(۳)، ۵۸۵-۵۷۳. doi: 20.1001.1.25386190.1397.6.3.5.0573-585
- <https://www.sid.ir/paper/377036/fa>
- عرب حسن خانی، مریم؛ معطوفی، علیرضا؛ فرهادی محلی، علی و طبری، مجتبی. (۱۴۰۱). مدل تجزیه و تحلیل خط‌مشی‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی گرگان. *خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت*، ۱۳(۴۷)، ۱-۱۱. doi:10.30495/ijpa.2022.62829.10790
- https://ijpa.srbiau.ac.ir/article_20192.html

قانع‌ی راد، محمدامین و عزلتی مقدم، فاطمه. (۱۳۸۹). بررسی انتقادی تشخیص‌ها و سیاست‌گذاری‌ها در مسائل خانواده و ازدواج، *مسائل اجتماعی ایران*، ۷(۱)، ۱۹۳-۱۶۱.

doi: 20.1001.1.24766933.1389.1.7.6.7

https://jspi.khu.ac.ir/browse.php?a_id=236&sid=1&slc_lang=fa

گل‌وردی، مهدی؛ حسین‌پور چایجانی، سارا و رستگاری کلاچایی، فاطمه. (۱۴۰۰). مطالعه‌ای دامنه‌ای بر مقالات علمی منتشرشده در حوزه اجرای خط‌مشی عمومی در ایران. *مطالعات مدیریت دولتی ایران*، ۴(۲)، ۱۳۱-۱۰۳

doi:10.22034/jipas.2022.301492.1225.۱۰۳

https://www.jipas.ir/article_145759.html

نجفی‌رستاقی، حیدر؛ کوچک‌زایی، مصطفی و شاه‌آبادی، محمدحسین. (۱۴۰۰). آینده‌نگری و تبیین روندها، شواهد و ملاحظات ملی در خط‌مشی‌گذاری نهاد خانواده در ایران. *فرهنگ و ارتقاء سلامت*، ۵(۱)، ۶۵-۵۶.

<https://ijhp.ir/article-1-390-fa.html>

نوری، اعظم. (۱۳۸۹). عوامل تضعیف استحکام خانواده، پژوهش‌نامه اسلامی زنان و خانواده، ۳(۶)، ۱۱۴-۸۷.

<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/794878>

موسوی‌ویایه، فاطمه؛ سهراب‌زاده، مهران و نیازی، محسن. (۱۳۹۹). بررسی مختصات سیاست خانواده در ایران بر اساس تحلیل مضمون اسناد بالادستی. *سیاست‌گذاری عمومی*، ۶(۱)، ۲۴۵-۲۲۷.

10.22059/JPPOLICY.2020.76999 doi:

https://jppolicy.ut.ac.ir/article_76999.html

جاوید، محمدجواد و مهاجری، مریم. (۱۳۹۸). مبانی مداخله دولت در نهاد خانواده در نظام حقوقی ایران. *فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان سابق)*، ۸۲(۲)، ۳۴-۷.

doi: 10.22095/JWSS.2019.92498

https://www.jwss.ir/article_120249.html

میری، محسن و ابن‌الدین حمیدی، محسن. (۱۳۹۶). بررسی چالش‌مسأله‌یابی خط‌مشی‌های حوزه خانواده و تأثیر آن بر توسعه پایدار. *مطالعات فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده*، ۱۲(۴۰)، ۳۵-۷.

<https://www.sid.ir/paper/262270/fa>

Fredriksson, M., Gustafsson, I. B., & Winblad, U. (2019). Cuts without conflict: the use of political strategy in local health system retrenchment in Sweden. *Social Science & Medicine*, 237, 112464.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31430657/>

Hansson, L. (2020). Public administrators' roles in the policy adaptation of transport directives: How knowledge is created and reproduced. *Transport Policy*, (98), 208-216. doi:10.1016/j.giq.2011.08.004.

<https://ideas.repec.org/a/eee/trapol/v98y2020icp208-216.html>

Mackie, K. (2015). Success and failure in environment policy: the role of policy officials. *Australian Journal of Public Administration*, Vol.75, No.3: pp.291-304.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-8500.12170>

Ooms, T. (2019). The evolution of family policy: Lessons learned, challenges, and hopes for the future. *Journal of Family Theory & Review*, 11(1), 18-38. doi:10.1111/jftr.12316
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jftr.12316>

Subroto, A(2011). Understanding Complexities in Public Policy Making Process through Policy Cycle Model: A System Dynamics Approach, *Conference of WCSA-World Complexity Science Academ.*

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1992756

